

Ur ÖD den 15/12 1950

Från obygd till samhälle

Vi känner alla till , hur metallerna genom tiderna förändrat människornas levnadsvanor. En liten blick på vår egen bygd och dess utveckling öppnar härvidlag många intressanta vyer.

Bergsbruket har ända sedan 1200-talet stått högt i Östergötland, och hyttorna har vuxit upp snart när varhelst tillgången på vattenkraft varit god. Av de många hyttorna fanns, då bergslagen upphörde, endast Katterums i gång. Gruvdriften är ungefär lika gammal som bergsbruket över huvud taget och har varit av största betydelse för utvecklingen. Gruvorna har uppgått till 26, men gruvtagen har varit flera, då många gruvor haft flera öppningar. Spridningen har inte varit så stor. De flesta gruvorna är belägna i nordvästra Östergötland och i Åtvidabergstrakten. Gruvorna i Åtvidaberg utgjordes i stort sett av tidvis mycket givande koppargruvor, och malmen bearbetades på platsen. Ytterligare en koppargruva har funnits på Fångö, och malmen därifrån smältes vid en hytta i Valdemarsvik. De övriga gruvorna innehöll järnmalm och har varit av skiftande storlek och betydelse. Den ojämförligt största köparen av malmen har varit Finspångs bruk, som tidvis lidit stor brist på råvaror och ständigt hade malmetare ute.

I vår egen hemtrakt, i Ringarums kommun med omnejd, har funnits gruvor av ganska stor betydelse. Den äldsta är Rullerumsgruvan, som upptogs 1698 av Gillis de Besche och bröts med vinst till 1716. 1749 blev gruvan åter aktuell, då auditören Sven Johan Angvelin fick bergskollegii privilegium att bryta malm och lät pumpa gruvan läns. Han fick ännu på 1760-talet tillräckligt med malm ur gruvan, men malmen var aldrig av högre kvalitet och beskrives som rödbräckt men duglig till styckejutning.

Nartorp levererade malm till Tyskland

En annan gruva med skiftande öden i samma trakt är Nartorps gruva eller Ormtorpsgruvan. Det senare namnet har den fått, därför att masugnen stod på Ormtorps ägor. Ugnen säges emellertid ha blåst sällan i brist på kol. Gruvan upptogs första gången 1738 och visade sig vara rik. Hela den omkringliggande trakten har varit malmrik och redan 1750 upptogs en ny gruva, samtidigt som Herrborums gruva lades öde 1757. Nartorps gruva kom emellertid att blomstra i större skala först från omkring 1840. Det djupaste gruvhålet, som är 600 fot, upptogs 1848 av A. Cullberg. Gruvan var hela tiden rik på malm. Denna levererades åt olika håll, såsom till Finspång och under första världskriget till Tyskland, där den blev kanoner. Den brutna och sorterade malmen fraktades då med linbana till kusten och lastades direkt på fartyg.

Avkastningen vid Nartorps gruvor var 1870, 186000, 1872, 89500 och 1874, 217240 center (1 center = 42,5076 kg). Gruvan bearbetades så sent som på 1920- talet och ägdes då av Stora Långviks gruv AB. Den sista produktionssiffra, som gått att få tag i, är från 1922, då man huvudsakligen genom sovring av äldre varphögar fick fram 8077 ton direkt användbar malm och 53838 ton anrikningsmalm, av vilken man framställde 19616 ton slig.

Ett besök vid Nartorps gruvor är mycket intressant och ger en om än diffus så dock ganska talande bild av gruvdriften i våra bygder. Fortfarande finns en stor slighög

kvar. Från dess topp har besökaren en hänförande utsikt över det omkringliggande landskapet. Redan när man närmar sig gruvan, märker man, att naturen skiftar, ty marken är täckt med ett gråbrunaktigt fint damm. De gamla byggnadsgrunderna finns fortfarande kvar, och nedanför slighögen finns tydliga rester av sorterings- och uppfordringsverk. Stora, djupa hål bär vittne om de ras, som inträffat.

Samhället tar form

Det är emellertid inte endast gruvorna, som skapat välståndet. Utan de senare tillkomna industrierna hade malmen inte varit till stor nytta. Som redan nämnts, växte hyttorna upp vid vattendragens forsar och fall, och av de en gång små rörelserna har blivit storindustrier med skiftande öden. Av de gamla hyttorna och hammarsmedjorna lever i modern storindustriell form Grytgöls och Borggårds bruk, Boxholms AB, Gusums bruks & fabriks AB, och Finsspångsverken. Från att ursprungligen ha varit krigsindustrier har de efterhand övergått till helt fredlig produktion och på den grundvalen vuxit upp till för landet viktiga producenter. Från början har arbetarstammen varit liten och yrket har gått i arv från far till son. Med industrialismens genombrott kom behovet av ökad arbetskraft. Industrierna svälde ut och folk flyttade in i industrisamhället. Runt fabriken uppstod en tätbebyggelse och så småningom blev den lilla byn ett modernt samhälle.

Med den ökade folkmängden och hetsen på industrierna växte nya behov fram. De arbetande hade som förr inte längre tid att själva sköta och underhålla sina ägodelar. Detta skapade behov av affärer, och frihandeln, ja, över huvud taget det fria näringslivet, kom till. I samhällena startades affärer och rörelser inom nya branscher och utvecklingen fortsatte i de gamla spåren, fast i ökat tempo.

Alla de tidigare hyttorna kunde emellertid inte följa med i denna utveckling. En del vattenfall, där drivkraften hämtats, var för små för att tillåta en expansion. Kravet på förbindelser och snabba transporter började göra sig gällande och de platser, som låg vid sidan av allfarvägen, långt från järnvägen eller hamnen, kunde inte följa med tidens krav och började föra en tynande tillvaro, för att till slut gå sitt öde till mötes.

Eric Lindeberg